

A munkát támogassuk, ne a henyélést!

Hans-Werner Sinn, a müncheni Ifo Institut für Wirtschaftsforschung elnöke szerint (A jóléti állam és a globalizáció) a német munkahelyek száma tíz év alatt majd másfél millióval csökkent. Miután a munkanélküliek nem termelnek, nem csoda, hogy Németország az egyik leglassabban növekvő európai gazdaság volt az utóbbi időben, de a jelenség többé-kevésbé egész Nyugat-Európában megfigyelhető.

A huszadik század utolsó évtizede olyan változásokat hozott a világgazdaságban, amelyre korábban nemigen volt példa. Míg a szabad világpiacot korábban az emberiség 15 százaléka jelentette, a vasfüggöny leomlása és egyes fejlődő országok (főleg India) bekapcsolódása után már az emberiség 45 százaléka vesz részt a globális kereskedelemben.

A világkereskedelem ilyen mértékű bővülése alighanem lényegesen emeli az emberiség jelentős részének életszínvonalát, de korántsem nyer mindenki a dologgal. A globalizáció hangos ellenzői számára talán meglepő lehet, hogy éppen a fejlett Nyugat az, ahol a problémák egy jelentős része jelentkezik. A szabadkereskedelemből származó előnyök kihasználása során ugyanis a termelési-nyerő-árak konvergálnak egymáshoz. A szegényebb országokban a bérek emelkednek, és a kamatok csökkennek, a gazdagabb országokban a bérek csökkennek, és a kamatok nőnek. Bizony, amíg a magyar munkás bére növekszik, a német munkás bére fokozatosan csökken, legalábbis elméletben.

Ha eltekintünk a tranzakciós és szállítási költségektől, a kereskedelemből származó jóléti nyereség akkor a legmagasabb, ha az árak és bérek nemzetközi ki-

egyenlítődése teljes, azaz nincs arbitrázusra lehetőség. A gyakorlatban persze ez soha nem teljesül, mindig lesznek különbségek az egyes országok árai és bérei között. Mindazonáltal a most látható hatalmas különbségek csökkenni fognak. A nyolc újonnan csatlakozott kelet-európai EU-tagállam átlagos bérszínvonalja jelenleg a német bérszínvonal 13 százaléka. A különböző becslések alapján ez az arány 30–45 év múlva éri el az 50 százalékot. Ez a folyamat kedvező a felzárkózó országoknak, de igen fájdalmas alkalmazkodási folyamatokra kell számítani Nyugaton.

A TÉNYEZŐÁR-KONVERGENCIA ERŐI

A tényezőárak számos gazdasági folyamat hatásaként közelednek egymáshoz. Az első a technológiai tudás terjedése, tudományos ismeretek átadása, ellesése, utánzása. Szabadalmakkal a tudástranszfer egy részét ugyan egy ideig el lehet kerülni, de a szabadalmak lejártá után viszonylag kis költségekkel mindenki hozzájuthat az olcsóbb termelési technológiához. A második hajtóerő a nemzetközi tőkeáramlás. A tőke azokba az országokba áramlik, ahol nagyobb a megtérülési rátája, azaz az alacsony bérszínvonalú keleti országokba. Ezáltal ott munkahelyek teremődnek, és a bérek növekednek, míg Nyugaton pont az ellenkezője történik. A tőkeáramláshoz hasonlóan a munkaerő-áramlás is hasonló hatást fejt ki. Az alacsony bérű országokból a magasabb bérű országokba vándorolnak az emberek, így az előbbiben nőnek, utóbbiban csökkennek a bérek. A bevándorlók kedvelt célpontja Németország, Svédország vagy éppen Hollandia. A negyedik folya-

mat a specializáció. A tőkében gazdag nyugati gazdaságok tőkeintenzív termelési eljárásokra specializálódnak, a munkaerőben gazdag keleti gazdaságok pedig munkaintenzív termelési eljárásokra. Mindkét szakosodás a bérek kiegyenlítődése felé hat, hiszen nyugaton csökken a képzetlen munkaerő iránti kereslet, keleten pedig nő.

A szakosodásra jellemző példa, hogy egy „német” személygépkocsi termelési költségeiből a hazai arány alig éri el az 50 százalékot. Azaz a német kocsik „felét” nem Németországban gyártják. Általánosabban fogalmazva, Németországban minden újabb euróból, amit az exporton keresnek, 53 cent arra megy, hogy az exportcikk gyártásához megfelelő importcikket beszerezzenek. A folyamat munkaerőpiaci következményei hatalmasak: 1991 és 2003 között az ipari szektorban a foglalkoztatás Hollandiában 11 százalékkal, Nagy-Britanniában 23 százalékkal, Franciaországban 12 százalékkal, Japánban 26 százalékkal, Németországban 27 százalékkal esett.

A KERESKEDELEM ÉS A SZAKOSODÁS HASZNA: ELMÉLET ÉS VALÓSÁG

Az állásvesztésből származó nyilvánvaló nehézségek ellenére, magát a munkaerő megszünetését nem tekinthetjük a jóléti veszteség jelének a Nyugat számára. Hiszen ez lehet, hogy csak a szektorális átalakulásokkal együtt járó folyamat, ami éppen a kereskedelmi előnyök kihasználása végett megy végbe. A gazdaságban keletkezhet ugyanennyi munkahely valahol máshol, ami ellensúlyozza a veszteségeket. Legalábbis ez a tipikus gazdasági bevezető tankönyvek nézete. Sajnos azonban a valóság nem mindig követi a tankönyveket, amint azt a német példa is jól illusztrálja: az ipari dolgozók száma

1995 és 2005 között 1,21 millióval csökkent, és a többi szektorban is esett a munkahelyek száma 150 ezerrel.

Hová lett ez a sok ember? Bizony a jóléti állam tartja el őket munkanélküliként. Ez a fejlődési séma olyan távol áll a tankönyvitől, hogy aligha lehetne a nemzetközi munkamegosztás javulásaként interpretálni. Ez már sokkal inkább jóléti veszteség. Miután a munkanélküliek nem termelnek, nem csoda, hogy Németország az egyik leglassabban növekvő európai gazdaság volt az utóbbi időben, de a jelenség többé-kevésbé egész Nyugat-Európában megfigyelhető.

MEREV BÉREK ÉS A JÓLÉTI ÁLLAM

Mit rontottak hát el? A bérmerevség adja a kulcsot annak megértéshez, hogy a kereskedelem üdvösségére vonatkozó tankönyvi jóslatok helyett miért inkább a munkanélküliség növekedését tapasztaljuk. Az európai munkaerőpiac merevsége miatt a bérek nem tudnak a tankönyvi módon alkalmazkodni: a merev bérek munkanélküliséghez vezetnek.

A merev béreken kívül (amelyek nagyrészt a szakszervezeti tevékenységnek köszönhetőek) a munkanélküliséget tovább növeli az, hogy a jóléti állam az állampolgároknak jövedelempótló juttatásokat ad. Az állam szinte úgy viselkedik, mint egy „álvállalat”, amelyik pont fordítva működik, mint a rendes vállalatok: nem akkor fizet, ha dolgozik az ember, hanem akkor, ha nem. Ennek a jövedelempótló tevékenységnek az egyik következménye, hogy a munkavállalók részéről egy minimálisan elvárt bérszintet kreál. A vállalatoknak, ha azt akarják, hogy az emberek dolgozzanak nekik, ennél a mesterséges küszöbnél magasabb bért kell adniuk. Ha azonban a munka határterméke nem haladja meg ezt a minimá-

lis bért, akkor munkanélküliség keletkezik. Nyilvánvaló, hogy a kiegészítő juttatások körének bővítése (azaz a jóléti állam növekedése) az elmúlt évtizedekben jelentősen hozzájárult a munkanélküliség növekedéséhez.

Ez különösen a képzetlen munkaerőnél jelentkező probléma, mert az ő béruk az, amelyet leginkább a piactisztító bér fölé nyomtak. Nem csoda hát, hogy majd minden EU-tagállamban a munkanélküliség a képzetlenek körében nagyobb, mint a közepesen képzettek körében, és még nagyobb, mint a felsőfokú végzettségűek körében.

Az európai gazdaságok nemzetközi bérversenyre adott reakciói a jóléti állam merevségei miatt nem optimálisak. Sok politikus és sajnos néhány közgazdász sem látja ezt világosan. Az téveszti meg őket, hogy még a torzult gazdasági reakciók is olykor minőségileg emlékeztetnek a tankönyvi predikciókra, ha mennyiségileg nagyon távol is állnak a megfelelő mértéktől. A gazdaság voltaképpen túlreagálja a sokkokat. Vegyük például a migrációt. A merev bérek miatt a hatékony szintnél több a bevándorló, és nem teremődik annyi munkahely, hogy minden bevándorlóra jusson. A tömeges migráció munkanélküliséget eredményez. Csakhogy nem feltétlenül a bevándorlók lesznek a munkanélküliek, hanem éppen a hazai munkások. Nekik ugyanis nagyobb a rezervációs bérük, és munkanélküliként szociális juttatásokra is jogosultak, nem úgy, mint a bevándorlók. Ezen tényezők miatt sokkal inkább a hazai munkások szorulnak ki a munkaerőpiacról, és támaszkodnak a jóléti állam szolgáltatásaira.

Hasonló a helyzet a tőkepiacon. A mesterségesen magasán tartott bérek miatt a tőke megtérülési rátája mesterségesen alacsony, ami miatt a hatékonynál több tőke hagyja el az országot, és kóros

tőkekiáramlást tapasztalunk. A politikusok pedig néha még örülnek is a folyó fizetési mérleg definíció szerint ezzel együtt járó többletének, mintha az a hazai gazdaság versenyképességének ékes bizonyítéka volna.

AZ AKTIVIZÁLÓ SZOCIÁLIS SEGÉLYEZÉS

Hogyan kellene hát megváltoztatni a jóléti állam működését, hogy csökkentsük a munkaerőpiacra kifejtett áldatlan hatását? Az egyik megoldás lenne a jóléti állam európai eszméjének feladása. Ez az út egyelőre aligha járható.

Egy megvalósíthatóbb alternatíva, hogy a jóléti állam újraelosztó tevékenységét kompatibilissé tesszük a bérrugalmassággal. Elvileg ez nem bonyolult, egyszerűen csak ahelyett, hogy azért fizetnénk, hogy az emberek ne dolgozzanak, az államnak azért kéne fizetnie, hogy dolgozzanak: a munkásoknak bérkiegészítést kellene adni a munkajövedelem pótlása helyett. Ha az állam bértámogatást fizetne, nem lenne a béreknek alsó határa, hisz a béreknek nem kellene kompenzálni a kieső szociális juttatásokat. Éppen ellenkezőleg, nagyon kis béreket is elfogadnának, hiszen tudnák, hogy a bérkiegészítés növeli majd még jövedelmüket. Az állam feladata az lenne, hogy azoknak az embereknek, akik nem elég termelékenyek ahhoz, hogy saját munkájukból a létminimumot megtermeljék, egy másodlagos jövedelmet biztosítson, amit úgy igazítanak az egyes körülményekhez, hogy a létminimum biztosítva legyen. (Az ötlet nagyon hasonlít Milton Friedman negatív adójának ötletéhez).

Németországban jelenleg egy egyedülálló munkanélküli személy 670 eurót kap az államtól. Ha ez az egyén munkába áll, mindössze 100 eurót kereshet anélkül, hogy a segély összegét csökkentene-

nék. Ezek után minden további megkeresett euró után 80 centtel csökkentik a segélyt. Világos, hogy ez a munkaerőpiac számára egy áthághatatlan akadály, és olyan bérelvárásokat generál, amiket a magánmunkaadók nem bírnak el. (Hisz a munkavállaló a 100 euró fölött minden eurónyi munka után csak 20 centet kap.)

Az aktivizáló szociális segélyezési rendszerben azonban nem 100, hanem 500 eurót kereshetnének anélkül, hogy a transzferek csökkentésétől kellene tartaniuk. Így bátrabban fogadnának el akár alacsony bérű munkát is, hiszen nem kell a transzfer elvesztésétől tartaniuk. Ilyen alacsony bérek mellett pedig sok munka akad. Az aktivizáló szociális segélyezés azt is jelenti, hogy az első 200 megkeresett euróig csak 20 százalékos a jövedelemkiegészítés, így az ember nem akkor keresi a legtöbbet munkaórákra lebontva, amikor a legkevesebbet dolgozik.

Ahhoz, hogy a dolog finanszírozható legyen,

1. csökkenteni kell az alapvető szociális juttatások szintjét,
2. a transzfert 500 euró fölött fokozatosan csökkenteni kell.

Ez az új rendszer valószínűleg megteremtené a képzetlenek számára a teljes foglalkoztatásba való visszatéréshez szükséges bérrugalmasságot. A németek esetében a képzetlenek bére harmadával esne, és 3,2 millió új munkahely jönne létre.

Ha valaki végképp nem talált munkát, akkor jelentkezhethet munkáért a helyi önkormányzatoknál, amelyek a korábbi segély összegének megfelelő bérért foglalkoztatnák. Ha nincs elegendő közössé-

gi munka, akkor magáncégeknek lehetne kölcsönadni a munkaerejüket, piaci kölcsönzési díjért.

A munkavállaló előtt tehát két út kínálkozik: vagy maga talál munkát a magánszektorban, és az új rendszerben kb. félmunkaidővel annyit keres, mint a korábbi segély összege volt, több munkával pedig még többet, vagy az önkormányzatokon keresztül talál munkát, így viszont teljes munkaidőt kell dolgoznia ugyanazért a pénzért.

Összességében az aktivizáló szociális segélyezés egyfelől figyelembe veszi az európai jóléti állam célkitűzéseit, másfelől a piacgazdaság számára is elfogadható, nem gátolja a gazdaság versenyképességét a globális (bér)versenyben. A régi, bérhelyettesítő jövedelmet biztosító jóléti állam története a végéhez közeledik. Egy sikertelen történelmi kísérlet volt csupán, amely meghiúsult, mert tömeges munkanélküliséget teremtett. Napjainkban egyre nyilvánvalóbbá kezd válni, mennyire utópisztikus is volt ez az egész rendszer. Képtelenség fenntartani a nemzetközi tényezőár-konvergencia mellett. Ezek alapján egy olyan jóléti rendszer, amelyik az embereknek akkor biztosít állami többletjövedelmet, amikor dolgoznak, jobb alternatíva lehet. Az új szlogen az lehetne: a munkát támogassuk, ne a henyelést!

Hans-Werner Sinn: The Welfare State and the Forces of Globalization NBER Working Paper 12946, <http://www.nber.org/papers/w12946>

HUDE CZ ANDRÁS